

Designing Schools Based on the Teachings of Islamic Foundations and Contemporary Educational Needs: An Analytical Framework Based on Hierarchical Methodology

Mahdi Akhtarkavan*

Assistant Professor, Department of Architecture, Faculty of Engineering, University of Qom, Qom, Iran.

Salva Falahi

Faculty of Architecture and Urban Planning, Iran University of Science and Technology, Tehran, Iran.

Received: 2025/01/12

Accepted: 2025/08/15

Abstract

The design of schools, as part of the educational environment, plays a crucial role in shaping cultural identity and enhancing the quality of student learning. In Islamic societies, these spaces need to be designed according to Islamic principles and teachings, so that they not only reflect religious and cultural values but also address contemporary educational needs. This research aims to identify the principles of Islamic architecture and align them with modern educational requirements, offering a proposed framework for school design. The research methodology includes a comparative study of past literature, analysis of successful Islamic school examples in Iran and other countries, and the application of the Analytic Hierarchy Process (AHP) for weighting the criteria. The main identified criteria include strengthening Islamic values, value and philosophical principles, flexibility of spaces, interaction with nature, Islamic aesthetics, modern educational technologies, and group activities. The findings indicate that the criterion of 'strengthening Islamic values' has the highest weight (35.47%), making it the most significant factor in school design. Furthermore, designing educational spaces based on Islamic principles while incorporating elements such as natural light, flexibility, and connection with nature positively influences learning and social interactions among students. The proposed framework serves as a practical guide for architects and designers to create inspiring, dynamic, and effective schools that not only facilitate learning but also enhance students' sense of belonging and cultural identity. This research contributes to the enhancement of quality school design in Islamic societies by providing practical recommendations.

Keywords:

Islamic Architecture,
Contemporary Schools,
Educational Needs,
Cultural Values.
AHP.

© 2025 by the authors. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license .

(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Citation: Akhtarkavan M, Falahi S. (2025). Designing Schools Based on the Teachings of Islamic Foundations and Contemporary Educational Needs: An Analytical Framework Based on Hierarchical Methodology. *Journal of Researches in Islamic Architecture*, 13 (3): 61-75.

[10.61186/jria.13.3.4](https://doi.org/10.61186/jria.13.3.4)

* **Corresponding Author:** m.akhtarkavan@qom.ac.ir

طراحی مدارس بر اساس آموزه‌های مبانی اسلام و نیازهای آموزشی معاصر: چارچوبی تحلیلی مبتنی بر روش سلسله‌مراتبی

مهدی اخترکاوان*

استادیار و عضو هیئت علمی گروه معماری، دانشکده فنی و مهندسی، دانشگاه قم، قم، ایران.

سلوا فلاحی

کارشناسی ارشد معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران.

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۱۰/۲۳ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۴/۰۵/۲۴

چکیده

طراحی مدارس به عنوان بخشی از فضای آموزشی، نقشی کلیدی در شکل‌دهی هویت فرهنگی و ارتقای کیفیت یادگیری دانش‌آموزان ایفا می‌کند. در جوامع اسلامی، ضرورت دارد این فضاها بر اساس اصول و آموزه‌های اسلامی طراحی شوند تا علاوه بر بازتاب ارزش‌های دینی و فرهنگی، نیازهای آموزشی معاصر را نیز پاسخ دهند. این پژوهش با هدف شناسایی اصول معماری اسلامی و انطباق آن‌ها با الزامات آموزشی مدرن، چارچوبی پیشنهادی برای طراحی مدارس ارائه می‌دهد. روش تحقیق شامل بررسی تطبیقی مطالعات گذشته، تحلیل نمونه‌های موفق مدارس اسلامی در ایران و سایر کشورها، و استفاده از روش تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) برای وزن‌دهی معیارها است. معیارهای اصلی شناسایی شده شامل تقویت ارزش‌های اسلامی، اصول ارزشی و فلسفی، انعطاف‌پذیری فضاها، تعامل با طبیعت، زیبایی‌شناسی اسلامی، فناوری‌های نوین آموزشی، و فعالیت‌های گروهی هستند. یافته‌ها نشان می‌دهد که معیار «تقویت ارزش‌های اسلامی» با بالاترین وزن (۳۵٫۴۷٪)، مهم‌ترین عامل در طراحی مدارس است. همچنین، طراحی فضاهای آموزشی بر مبنای اصول اسلامی و با استفاده از عناصری نظیر نور طبیعی، انعطاف‌پذیری، و ارتباط با طبیعت، تأثیرات مثبتی بر یادگیری و تعاملات اجتماعی دانش‌آموزان دارد. چارچوب ارائه‌شده، راهنمایی کاربردی برای معماران و طراحان است تا مدارس الهام‌بخش، پویا، و کارآمد طراحی کنند که ضمن تسهیل یادگیری، حس تعلق و هویت فرهنگی دانش‌آموزان را تقویت نماید. این پژوهش با ارائه توصیه‌های عملی، به ارتقای کیفیت طراحی مدارس در جوامع اسلامی کمک می‌کند.

واژگان کلیدی: معماری اسلامی، مدارس معاصر، نیازهای آموزشی، ارزش‌های فرهنگی، تحلیل سلسله‌مراتبی.

ارجاع به مقاله: اخترکاوان مهدی، فلاحی سلوا. (۱۴۰۴). طراحی مدارس بر اساس آموزه‌های مبانی اسلام و نیازهای آموزشی معاصر: چارچوبی تحلیلی مبتنی بر روش

سلسله‌مراتبی، پژوهش‌های معماری اسلامی، ۱۳ (۳): ۶۱-۷۵.

doi 10.61186/jria.13.3.4

* نویسنده مسئول: m.akhtarkavan@qom.ac.ir

اسلامی به دنبال ایجاد فضاهایی هستند که علاوه بر پاسخگو بودن به نیازهای آموزشی معاصر، اصول و مبانی اسلامی را نیز در نظر داشته باشند. در پژوهش‌های صورت گرفته، به‌ویژه در ایران، تأکید بر طراحی معماری فضاهای آموزشی بر اساس آموزه‌های اسلامی و ارزش‌های فرهنگی موجود در جوامع مسلمان، به‌طور فزاینده‌ای در حال افزایش است. به‌عنوان مثال، علاقه‌مند و دیگران (۱۳۹۶) در مطالعه‌ای به بررسی تطبیقی معماری مدارس از دوره سنتی تا نوین پرداخته و تأثیر این تحولات بر فضای آموزشی و سیستم‌های آموزشی را بررسی کردند. همچنین، عظمتی و دیگران (۱۳۹۵) به ارائه الگوهای چیدمان فضایی پرداخته‌اند که مبتنی بر اصول اسلامی هستند و به بهبود یادگیری افراد کمک می‌کند. حیاتی و بهداروند (۱۴۰۱) در بررسی‌های خود به تحول سازماندهی فضایی در معماری مدارس دوره‌های اسلامی اشاره نموده و تأکید کردند که این مدارس باید بر اساس نیازهای معاصر طراحی شوند. همچنین، خدابخشی و دیگران (۱۳۹۴) در تحقیق خود به تحلیل سیر تحول فضای معماری مدارس پرداختند و نشان دادند که چگونه فضای آموزشی باید با نظام آموزشی حاکم بر آنها هم‌راستا باشد.

با این حال، علی‌رغم تلاش‌ها و پژوهش‌های صورت گرفته، برخی خلأهای تحقیقاتی در زمینه طراحی مدارس معاصر مبتنی بر آموزه‌های اسلامی وجود دارد. بسیاری از مطالعات به‌صورت موردی به تحلیل فضاهای آموزشی پرداخته‌اند، اما بین آنها انسجام و چارچوب نظری مشخصی وجود ندارد. این موضوع باعث می‌شود که برای طراحی مؤثر و یکپارچه فضای آموزشی، الگوهای مشخصی از پیش تعریف شده وجود نداشته باشد. اگرچه برخی از پژوهش‌ها به بررسی دوره‌های مختلف تاریخی پرداخته‌اند، اما مطالعات تطبیقی بین مدارس معاصر و سنتی در زمینه طراحی بر اساس آموزه‌های اسلامی محدود است (نظریور و دیگران ۱۴۰۰). این کمبود می‌تواند مانع از شناسایی بهتر اصول و نیازهای آموزشی معاصر گردد. همچنین، بسیاری از تحقیقات بر تأکید بر اصول اسلامی تمرکز دارند، اما کمتر به نیازهای آموزشی معاصر و چالش‌های آن توجه شده است. از جمله این نیازها می‌توان به فضاهای باز، پویایی یادگیری و تعامل اجتماعی در فرآیند یادگیری اشاره کرد (علاقه‌مند و دیگران ۱۳۹۶). در برخی پژوهش‌ها، تجربه‌های موفق در سایر جوامع اسلامی یا غیر اسلامی کمتر مورد بررسی قرار گرفته است. این امر می‌تواند باعث محدود شدن دیدگاه‌ها و ایجاد نتایج کمتری مرتبط با طراحی مدارس شود (Boyle 2018; Arjmand et al. 2018). بنابراین، با توجه به این خلأها، این تحقیق سعی دارد تا با یک رویکرد جامع، اصول و مبانی اسلامی را در طراحی

۱. مقدمه

طراحی فضاهای آموزشی، به‌عنوان عنصری کلیدی در فرآیند یادگیری، نقش مهمی در شکل‌گیری هویت و پرورش فرهنگی دانش‌آموزان دارد. در جوامع اسلامی، ضرورت دارد که این فضاها بر اساس اصول و مبانی آموزه‌های اسلامی طراحی شوند تا هم به نیازهای آموزشی معاصر پاسخ دهند و هم ارزش‌های دینی و فرهنگی جامعه را در خود منعکس کنند (عظمتی، امینی‌فر و پورباقر ۱۳۹۵). در این راستا، توجه به مولفه‌های زیبایی‌شناختی و فرهنگی در معماری فضاهای آموزشی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، به‌طوری‌که این مولفه‌ها باید با سیمای اسلامی و هویت فرهنگی کودکان در ارتباط باشند (بختیار نصرآبادی و دیگران ۱۳۹۲). با این حال، طراحی مدارس معاصر با چالش‌های متعددی روبرو است. یکی از مهم‌ترین مشکلات، عدم توجه به اصول اسلامی در طراحی فضاهای آموزشی معاصر است. بسیاری از فضاهای آموزشی در ایران و دیگر کشورهای مسلمان بر اساس الگوهای غربی طراحی شده‌اند که ممکن است با ارزش‌ها و نیازهای فرهنگی جوامع اسلامی تطابق نداشته باشند (حیاتی و بهداروند ۱۴۰۱). همچنین، فقدان فضاهای باز، تعامل‌پذیر و همسو با نیازهای مدرن آموزشی، موجب کاهش یادگیری فعال و خلاقیت در دانش‌آموزان می‌شود (خدابخشی، فروتن، و سمیعی ۱۳۹۴). این مقاله بر آن است تا اصول مبانی آموزه‌های اسلامی در طراحی فضاهای آموزشی را تحلیل کرده و نیازهای آموزشی معاصر را شناسایی کند. مهم‌ترین اهداف این تحقیق شامل پاسخ به پرسش‌های زیر است: ۱. چه اصول و مبانی اسلامی باید در طراحی مدارس جدید در نظر گرفته شوند؟ ۲. چه نیازهای آموزشی معاصر باید در طراحی فضاهای آموزشی لحاظ گردد تا به بهبود کیفیت یادگیری کمک کند؟ ۳. چگونه می‌توان با ادغام این اصول و نیازهای معاصر به طراحی فضاهایی موفق دست یافت که هم به ارزش‌های اسلامی احترام بگذارد و هم به نیازهای روز پاسخگو باشد؟ با پاسخ به این پرسش‌ها، این مقاله تلاش می‌کند تا راهکارهای عملی و مدل‌های طراحی مؤثری را برای فضاهای آموزشی پیشنهاد دهد که به ارتقای فرآیند یادگیری و تربیت در جوامع اسلامی کمک کند.

۲. پیشینه تحقیق

در سال‌های اخیر، طراحی فضاهای آموزشی و نحوه تأثیر آن بر فرآیند یادگیری به یکی از موضوعات محوری در حوزه‌های معماری، آموزش و روانشناسی تبدیل شده است. بررسی ادبیات موجود نشان می‌دهد که شهرها و جوامع

مدارس همسو با نیازهای آموزشی معاصر مورد بررسی قرار دهد و راهکارهایی عملی برای توسعه فضاهای آموزشی در جوامع اسلامی ارائه دهد. در جدول ۱ به دسته‌بندی مطالعات

انجام شده در سال‌های اخیر پرداخته شده و خلاصه‌ای از این مطالعات ارائه شده است.

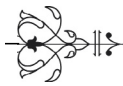
جدول ۱. دسته‌بندی مطالعات سال‌های اخیر (مأخذ: نگارندگان)

دسته‌بندی مطالعات	خلاصه مطالعات	منابع
۱ معماری و فضاهای آموزشی اسلامی	تحلیل زیبایی‌شناسی و مؤلفه‌های فضایی	بختیار نصرآبادی و دیگران ۱۳۹۲؛ حیاتی و غلامی ۱۳۹۸
	تحول فضایی و تاریخی	حیاتی و بهداروند ۱۴۰۱؛ علاقه‌مند و دیگران ۱۳۹۶
	الگوهای چیدمان و طراحی فضا	عظمتی و دیگران ۱۳۹۵؛ خدابخشی و دیگران ۱۳۹۴
	معماری و سیاست‌های آموزشی	نظریور و دیگران ۱۴۰۰؛ نقره‌کار و دیگران ۱۳۹۴
	روش‌های نوین و الگوهای رایج	مظفر و میرمرادی ۱۳۹۳
۲ تاریخچه و تحول آموزش اسلامی	مبانی تاریخی و پیشینه آموزشی	Hidayah et al., 2024; Abbas et al. 2024
	تحولات آموزشی در دوران‌های مختلف اسلامی	Soleha & Pusvisasari 2024; Romadhon & Asari, 2023
	مطالعه تطبیقی نظام‌های آموزشی	Boyle 2018
	نهادهای و مؤسسات آموزشی	Hardaker & Sabki 2018a; Arjmand et al. 2018
	تأثیرات فرهنگی و اجتماعی بر آموزش اسلامی	Triayudha et al. 2019; Romadhon & Asari 2023
۳ تحلیل تطبیقی و مقایسه‌ای	تحلیل تطبیقی معماری مدارس اسلامی	Asadi & Majidi 2015، ۱۳۹۵؛ وثیق و قدردان قراملکی
	محتوای آموزشی و رویکردهای آموزشی	Hardaker & Sabki 2018a; Hardaker & Sabki 2018b
	فضاهای آموزشی و چیدمان	نظریور و دیگران ۱۴۰۰
	بررسی روندهای تاریخی و تغییرات	Hardaker & Sabki 2018b
	آموزش در نقاط جغرافیایی مختلف	Boyle 2018
۴ روندهای معاصر و آتی آموزش اسلامی	تحولات اخیر در نظام‌های آموزشی اسلامی	Mossa Alzahrani et al. 2023; Hidayah et al. 2024
	چالش‌ها و فرصت‌ها	Soleha & Pusvisasari 2024; Romadhon & Asari 2023
	تأثیرات اجتماعی و فرهنگی	Triayudha et al. 2019; Hardaker & Sabki 2018b
	آینده‌پژوهی در آموزش اسلامی	Romadhon & Asari 2023; Mossa Alzahrani et al. 2023
	گنجاندن اصول اخلاقی و اجتماعی	Soleha & Pusvisasari 2024; Romadhon & Asari 2023
۵ محتوا و نظریه‌های اسلامی	محتوای آموزشی در نظام‌های اسلامی	Hardaker & Sabki 2018a; Boyle 2018
	نظریه‌های یادگیری و آموزش اسلامی	Hidayah et al. 2024; Romadhon & Asari 2023
	فلسفه آموزش در اسلام	Mossa Alzahrani et al. 2023; Soleha & Pusvisasari 2024
	روش‌های تدریس مبتنی بر نظریات اسلامی	Triayudha et al. 2019؛ نظریور و دیگران ۱۴۰۰
	چالش‌ها و مسائل موجود	Hidayah et al. 2024; Romadhon & Asari 2023

۳. روش‌شناسی تحقیق

این پژوهش با هدف ارائه چارچوبی برای طراحی مدارس معاصر مبتنی بر اصول معماری اسلامی و نیازهای آموزشی مدرن انجام شده است. روش‌شناسی این پژوهش از نوع ترکیبی (کیفی و کمی) و با رویکرد تحلیلی-تطبیقی طراحی شده است. داده‌ها از طریق بررسی اسنادی و کتابخانه‌ای، تحلیل مطالعات موردی، مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با معماران، مدیران، معلمان، و دانش‌آموزان، و مشاهده مستقیم فضاهای آموزشی جمع‌آوری شده‌اند. داده‌های کیفی با روش

تحلیل محتوا بررسی و دسته‌بندی شدند. چارچوب تحلیلی پژوهش بر دو محور اصلی استوار بود: اصول معماری اسلامی (مانند ارزش‌های فرهنگی، اجتماعی، تزئینات اسلامی، و...) و نیازهای آموزشی معاصر (مانند فضاهای انعطاف‌پذیر، فناوری، تعامل اجتماعی، و...). برای اطمینان از صحت و اعتبار داده‌های این پژوهش، از چندین روش مکمل استفاده شده است. نخست، از مثلث‌سازی داده‌ها بهره گرفته شد که در آن داده‌های به‌دست‌آمده از سه منبع مختلف (مصاحبه‌ها، مشاهدات مستقیم، و تحلیل اسنادی) با یکدیگر مقایسه شدند.

متخصصان بازخوردهای سازنده‌ای ارائه دادند که در تحلیل نهایی و تنظیم چارچوب پیشنهادی لحاظ گردید. در جدول ۲ مراحل انجام تحقیق حاضر به اختصار آورده شده است.

این فرایند به شناسایی هم‌پوشانی‌ها و تضادها در داده‌ها کمک کرد و به‌طور مؤثری اعتبار نتایج را افزایش داد. سپس، یافته‌های اولیه تحقیق با گروهی از متخصصان در حوزه‌های معماری اسلامی و آموزش به اشتراک گذاشته شد. این

جدول ۲. مراحل انجام تحقیق (مأخذ: نگارندگان)

مرحله	شرح
۱ نوع تحقیق و رویکرد کلی	پژوهش حاضر از نوع کاربردی و توسعه‌ای بوده و از رویکرد تحلیلی-تطبیقی بهره می‌گیرد. این رویکرد به بررسی مقایسه‌ای میان اصول معماری اسلامی و نیازهای آموزشی معاصر می‌پردازد.
۲ جمع‌آوری داده‌ها	بررسی اسنادی و کتابخانه‌ای تحلیل منابع علمی مرتبط و شناسایی اصول معماری اسلامی و استانداردهای مدرن. مطالعات موردی تحلیل مدارس موفق اسلامی در ایران و سایر کشورها.
۳ ابزارهای تحقیق	مصاحبه مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با معماران، مدیران، معلمان و دانش‌آموزان مشاهده مستقیم مشاهده نحوه عملکرد طراحی مدارس در محیط واقعی.
۴ چارچوب تحلیلی	تحلیل محتوا بررسی داده‌های حاصل از بررسی ادبیات موضوع. بررسی اصول معماری اسلامی مانند ارزش‌های فرهنگی، اجتماعی، تزئینات اسلامی، ... بررسی نیازهای آموزشی معاصر مانند انعطاف‌پذیری، فناوری، تعامل اجتماعی، ...
۵ تلفیق داده‌ها	ترکیب داده‌های حاصل از منابع کتابخانه‌ای، مطالعات موردی، و داده‌های کیفی برای مقایسه تطبیقی میان اصول معماری اسلامی و استانداردهای مدرن.
۶ اعتبارسنجی داده‌ها	مثلث‌سازی داده‌ها مقایسه داده‌های مختلف برای اطمینان از صحت. بازخورد متخصصان بررسی یافته‌ها توسط متخصصان معماری اسلامی و آموزش.
۷ ارائه چارچوب پیشنهادی	شاخص و نسبت سازگاری برای اطمینان از منطقی بودن مقایسات زوجی و تحلیل سلسله‌مراتبی تدوین چارچوب جامع برای طراحی مدارس اسلامی که ارزش‌های اسلامی را حفظ کرده و به نیازهای معاصر پاسخ دهد.

آموزشی مورد استفاده قرار گیرند. این مبانی شامل موارد زیر است:

- اعتقاد به تعلیم و تربیت: یکی از اصول بنیادین اسلام، اهمیت تعلیم و تربیت است که به عنوان یک فریضه دینی شناخته می‌شود. در قرآن و سنت پیامبر(ص) بر آموزش و یادگیری تأکید فراوانی شده است. در این راستا، طراحی فضاهای آموزشی باید فضایی را فراهم آورد که تربیت معنوی و علمی را تسهیل کند (نقره‌کار و دیگران ۱۳۹۴).
- توجه به خانواده و جامعه: آموزه‌های اسلامی تأکید بر خانواده و محافل اجتماعی دارند. فضاهای آموزشی باید به گونه‌ای طراحی شوند که روابط بین دانش‌آموزان، معلمان و خانواده‌ها را تقویت کنند و محیطی را ایجاد کنند که همکاری و همیاری اجتماعی را تسهیل کند (مظفر و میرمرادی ۱۳۹۳).

- ایجاد تعادل بین علم و عمل: اسلام بر تعادل میان یادگیری نظری و عملی تأکید دارد. فضاهای آموزشی باید به گونه‌ای طراحی شوند که به دانش‌آموزان امکان دهند تا نظریات آموخته شده را در عمل پیاده کنند (وئیک و قدردان قراملکی ۱۳۹۵). این مفهوم به طراحی فضاهای تجربی و

در این پژوهش از روش فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی برای تعیین وزن معیارها از طریق مقایسات زوجی استفاده گردید. در این روش ابتدا معیارهای اصلی شناسایی شده و در قالب یک ماتریس مقایسه‌ای تنظیم می‌شوند. هر معیار نسبت به سایر معیارها براساس اهمیت نسبی (با مقیاس عددی ۱ تا ۹) ارزیابی می‌شود. سپس ماتریس نرمال‌سازی شده، و میانگین هر ردیف محاسبه می‌شود تا وزن نسبی معیارها به‌دست آید. برای اطمینان از منطقی بودن مقایسات، شاخص سازگاری (CI) و نسبت سازگاری (CR) محاسبه می‌شود؛ اگر CR کمتر از ۰.۱ باشد، سازگاری قابل قبول است. این روش به تصمیم‌گیرنده امکان می‌دهد تا وزن معیارها را به شکلی منطقی و ساختاریافته مشخص کند.

۴. مبانی آموزه‌های اسلامی در طراحی فضاهای آموزشی

۴-۱. بررسی مبانی فلسفی و تئوریک آموزه‌های اسلامی در آموزش و طراحی فضاهای آموزشی
آموزه‌های اسلامی دارای مبانی فلسفی و تئوریک قوی هستند که می‌توانند به طور مؤثری در طراحی فضاهای

کارگاه‌های آموزشی مرتبط است.

• حفظ و تقویت هویت اسلامی: یکی دیگر از آموزه‌های اسلامی، اهمیت حفظ و تقویت هویت اسلامی در فرآیند آموزش است. طراحی فضاهای آموزشی باید به گونه‌ای باشد که ارزش‌ها و نمادهای اسلامی را بازتاب دهد و حس تعلق و هویت دینی را در دانش‌آموزان تقویت کند (نظرپور و دیگران ۱۴۰۰).

۴-۲. ویژگی‌های فضاهای آموزشی مطلوب بر اساس اصول اسلامی

با توجه به مبانی فوق، ویژگی‌های فضاهای آموزشی مطلوب مستند به اصول اسلامی شامل موارد زیر است:

- فضاهای چندمنظوره: فضاهای آموزشی باید چندمنظوره باشند و قابلیت انجام فعالیت‌های مختلف آموزشی، اجتماعی و فرهنگی را فراهم کنند. چنین فضایی، یادگیری فعال و تعامل را تشویق می‌کند (عظمتی و دیگران ۱۳۹۵).
- ایجاد ارتباط با فضاهای بیرونی: ارتباط مؤثر بین کلاس درس و فضاهای باز باید در نظر گرفته شود. وجود حیاط‌ها و فضاهای باز در مدارس اسلامی تقویت‌کننده تعاملات اجتماعی و فعالیت‌های گروهی است (مظفر و میرمرادی ۱۳۹۳).

- طراحی طبیعی و منطبق با اقلیم: طراحی فضایی که با اقلیم و شرایط محیطی سازگاری داشته باشد، می‌تواند احساس آرامش و راحتی را در دانش‌آموزان ایجاد کند. استفاده از نور طبیعی، تهویه مناسب و فضای سبز جزء مهمی از طراحی فضاهای آموزشی اسلامی است (نقره‌کار و دیگران ۱۳۹۴).

- معماری حسی و زیبایی‌شناختی: طراحی فضاهای آموزشی باید شامل عناصر زیبایی‌شناختی و حسی باشد که احساس شادابی و خوشایندی را در دانش‌آموزان برانگیزد. استفاده از نماها و نقش‌های اسلامی می‌تواند به تقویت هویت فرهنگی و دینی کمک کند (نظرپور و دیگران ۱۴۰۰).

- حضور فضاهای یادگیری تجربی: وجود کارگاه‌ها و فضاهای عملی یکی از ویژگی‌های مهم در فضاهای آموزشی اسلامی است که به دانش‌آموزان امکاناتی برای یادگیری عملی و تجربی فراهم می‌آورد (وثنیق و قدردان قراملکی ۱۳۹۵).

۴-۳. بهترین روش‌های یادگیری فعال و تعاملی در طراحی مدارس معاصر

روش‌های یادگیری فعال و تعاملی به ایجاد فضایی پویا و انگیزشی برای یادگیرندگان کمک می‌کند. در زیر به برخی

از بهترین این روش‌ها اشاره می‌شود:

- یادگیری مبتنی بر پروژه^۱: این روش به دانش‌آموزان این امکان را می‌دهد تا پروژه‌های واقعی و معناداری را انجام دهند که به آن‌ها کمک می‌کند تا مهارت‌های حل مسئله و تفکر انتقادی را توسعه دهند. در طراحی مدارس، فضاهای گروهی و کارگاه‌های اختصاصی برای انجام پروژه‌های گروهی می‌تواند مفید باشد (عظمتی و دیگران ۱۳۹۵).

- یادگیری مشارکتی^۲: طراحی کلاس‌ها به گونه‌ای که دانش‌آموزان بتوانند به راحتی با یکدیگر همکاری کنند، می‌تواند یادگیری مشارکتی را تسهیل کند. ایجاد میزهای گرد و فضاهای مبلمان انعطاف‌پذیر که امکان چیدمان‌های مختلف را فراهم می‌کند، به این موضوع کمک می‌کند (مظفر و میرمرادی ۱۳۹۳).

- آموزش معکوس^۳: در این روش، دانش‌آموزان ابتدا محتوای آموزشی را خارج از کلاس از طریق ویدئوها یا منابع دیجیتال مطالعه می‌کنند و سپس در کلاس به بحث و تعامل پرداخته می‌شود. معماری مدارس باید به گونه‌ای طراحی شود که فضاهای بحث و تعامل را تسهیل کند (عظمتی و دیگران ۱۳۹۵).

- استفاده از تکنولوژی‌های نوین: به کارگیری ابزارهای آموزشی دیجیتال، همچون تخته‌های هوشمند و نرم‌افزارهای آموزشی، می‌تواند یادگیری تعامل‌پذیر و جذاب‌تری را به ارمغان آورد. طراحی فضاهایی برای دسترسی به این تکنولوژی‌ها نیز ضروری است.

- فضاهای یادگیری تجربی^۴: ایجاد فضاهایی برای یادگیری تجربی، مانند آزمایشگاه‌ها، کارگاه‌ها و فضاهای تحقیقاتی، به دانش‌آموزان اجازه می‌دهد آموزش‌های علمی را در عمل امتحان کنند (نقره‌کار و دیگران ۱۳۹۴).

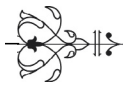
۴-۴. ترکیب ویژگی‌های معماری اسلامی با نیازهای آموزشی معاصر

برای ترکیب ویژگی‌های معماری اسلامی با نیازهای آموزشی معاصر، می‌توان به چند شیوه زیر اشاره کرد:

- طراحی فضایی برای تعامل اجتماعی: یکی از ویژگی‌های معماری اسلامی، توجه به فضاهای مشترک و اجتماعی است. با ایجاد حیاط‌های مرکزی و فضاهای تجمع، می‌توان به تقویت ارتباطات اجتماعی و تجربیات گروهی در کنار یادگیری پرداخته و فضایی قابل دسترس و گرم ایجاد کرد (نظرپور و دیگران ۱۴۰۰).

- استفاده از نور طبیعی و تهویه مناسب: اصول معماری اسلامی به بهره‌برداری از نور طبیعی و تهویه مناسب توجه دارد. استفاده از پنجره‌های بزرگ و طراحی فضاهای باز

چندین راهکار عملی می‌توان پیشنهاد کرد:

- توسعه برنامه‌ریزی معماری جمعی: شامل معماران، معلمان، والدین و دانش‌آموزان در مراحل طراحی به‌منظور تضمین طراحی فضاهایی متناسب با نیازهای واقعی آن‌ها.
- ایجاد فضاهای منعطف: طراحی کلاس‌ها و فضاهای دیگر به گونه‌ای که قابلیت تغییر کاربری و سازگاری با انواع فعالیت‌های آموزشی و اجتماعی را داشته باشند.
- استفاده از متریال بومی و پایدار: در ساخت فضاهای آموزشی از متریال محلی و پایدار استفاده شود که نه تنها با فرهنگ محلی هماهنگی داشته باشد، بلکه به حفظ محیط زیست نیز کمک کند.
- ترکیب آموزش و فناوری: بهره‌گیری از فناوری‌های مدرن در طراحی فضاهای آموزشی به‌منظور ارتقای یادگیری و تسهیل ارتباطات.

۵. طراحی فضاهای آموزشی بر اساس اصول اسلامی

طراحی مدارس مدرن با در نظر گرفتن اصول معماری اسلامی می‌تواند به بهبود تجربه یادگیری و ایجاد فضایی متناسب با نیازهای آموزشی معاصر کمک کند. در ادامه، به برخی از این اصول و نحوه تطابق آن‌ها با نیازهای آموزشی مدرن و چالش‌های موجود پرداخته می‌شود.

- استفاده از نور طبیعی: نور طبیعی یکی از اصول کلیدی در معماری اسلامی است که تأثیر مثبتی بر روحیه و یادگیری دانش‌آموزان دارد. در طراحی مدارس، استفاده از پنجره‌های بزرگ و نورگیرها می‌تواند فضای کلاس را روشن و دلپذیر کند. نور طبیعی می‌تواند باعث افزایش تمرکز و کاهش خستگی شود. به‌علاوه، نمایش رنگ‌ها و متریال‌ها به‌بهترین شکل ممکن در نور طبیعی صورت می‌گیرد.
- ایجاد فضاهای اجتماعی و جمعی: در معماری اسلامی، توجه به فضاهای اجتماعی مانند حیاط‌ها و فضای مشترک، اهمیت زیادی دارد. این فضاها قابلیت تعامل و ارتباط اجتماعی بین دانش‌آموزان را افزایش می‌دهند. ایجاد فضاهای اجتماعی و حیاط‌های مرکزی به هستی اجتماعی و یادگیری تعاملی کمک می‌کند.
- طبیعت و محیط زیست: معماری اسلامی به ایجاد هماهنگی با طبیعت توجه ویژه‌ای دارد. طراحی فضاهایی که از گیاهان، آب‌نماها و عناصر طبیعی بهره‌مند باشند، می‌تواند به کاهش استرس و بهبود کیفیت یادگیری کمک کند. ادغام طبیعت با فضای آموزشی می‌تواند محیطی آرام و الهام‌بخش برای یادگیری ایجاد کند.
- انعطاف‌پذیری فضا: ویژگی‌های معماری اسلامی

باعث ایجاد محیطی آرام‌بخش و خلاق می‌شود که می‌تواند به یادگیری بهتر کمک کند (عظمتی و دیگران ۱۳۹۵).

- پشتیبانی از الگوهای یادگیری انعطاف‌پذیر: طراحی فضاهای انعطاف‌پذیر که امکان تغییر در چیدمان‌ها و کاربری‌ها را فراهم کند، می‌تواند به تطبیق با روش‌های یادگیری فعال کمک کند. استفاده از دیوارهای جابجاشونده و مبلمان قابل تنظیم می‌تواند این قابلیت را ارائه دهد (مظفر و میرمرادی ۱۳۹۳).

- ادغام هنر اسلامی در طراحی: با استفاده از عناصر و فنون هنر اسلامی در طراحی فضاهای داخلی و خارجی، می‌توان به ایجاد یک یادگیری معنادار کمک کرد که ارزش‌های فرهنگی و دینی را به دانش‌آموزان منتقل کند (نظریور و همکاران، ۱۴۰۰).

- توجه به محیط‌های آرام و امن: طراحی فضاهای آرام و امن که موجب آرامش خاطر دانش‌آموزان شود، می‌تواند به یادگیری بهتر کمک کند. فضاهایی برای استراحت و تفکر فردی می‌تواند به تعادل بین یادگیری گروهی و فردی کمک کند (نقره‌کار و دیگران ۱۳۹۴).

۴-۵. تحلیل نیازهای فعلی در نظام آموزشی

با توجه به نیازهای فعلی نظام آموزشی، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- فراهم‌سازی یادگیری فعال: نیاز به یادگیری‌های فعال و تعاملی که بتوانند به درک عمیق‌تر و حل مسئله کمک کنند، ضروری است.
- تکنولوژی نوین: با پیشرفت تکنولوژی، استفاده از ابزارهای دیجیتال و منابع آنلاین در فرآیند یاددهی و یادگیری ضروری است و به این منظور نیاز به فضاهای مناسب برای استفاده از این تکنولوژی‌ها داریم.
- محیط‌های یادگیری انعطاف‌پذیر: سیستم آموزشی معاصر به گونه‌ای نیاز دارد که فضاهای آموزشی قابلیت تغییر و سازگاری با نیازها و روش‌های آموزشی مختلف را داشته باشد. طراحی فضاهایی با قابلیت تنظیم، می‌تواند به این هدف کمک کند.
- توجه به سلامتی و بهبود کیفیت محیط آموزشی: بهبود کیفیت هوای داخلی، نورگیری مناسب و طراحی برای راحتی و آسایش دانش‌آموزان از دیگر نیازهاست که باید در طراحی مدرسه مدنظر قرار گیرد.

۴-۶. پیاده‌سازی مبانی آموزه‌های اسلامی در طراحی

مدارس معاصر

برای پیاده‌سازی این مبانی در طراحی مدارس معاصر،

۶. چارچوب طراحی مدارس بر اساس اصول اسلامی و نیازهای آموزشی معاصر

مدل طراحی مدارس معاصر باید نیازهای آموزشی مدرن را با اصول و آموزه‌های اسلامی ادغام کند. یک چارچوب طراحی موفق می‌تواند فضایی الهام‌بخش و کارآمد ایجاد کند که هم به اهداف آموزشی کمک کند و هم ارزش‌های اسلامی را ترویج دهد. این موضوع می‌تواند زمینه‌ساز تحولات مثبتی در نظام آموزشی کشور باشد. مدل طراحی مدارس معاصر باید نیازهای آموزشی مدرن را با اصول و آموزه‌های اسلامی ادغام کند. یک چارچوب طراحی موفق می‌تواند فضایی الهام‌بخش و کارآمد ایجاد کند که هم به اهداف آموزشی کمک کند و هم ارزش‌های اسلامی را ترویج دهد. این موضوع می‌تواند زمینه‌ساز تحولات مثبتی در نظام آموزشی کشور باشد. در ادامه به منظور استخراج وزن هر کدام از معیارها اهمیت نسبی هر معیار نسبت به معیارهای دیگر ارزیابی گردید. این مقایسات براساس یک مقیاس عددی ۱ تا ۹ انجام شد. در جدول ۴ ماتریس مقایسات زوجی چارچوب طراحی مدارس بر اساس اصول اسلامی و نیازهای آموزشی معاصر آورده شده است.

به توانایی استفاده چندمنظوره از فضاها اشاره دارد. طراحی فضاهایی که بتوانند براساس نیازهای آموزشی مختلف، تغییر کنند، امری ضروری است. فضاهای انعطاف‌پذیر به معلمان این امکان را می‌دهد که روش‌های یادگیری متفاوتی را به کار بگیرند و به شکل‌های متنوعی از تدریس پاسخ دهند.

- استفاده از عناصر هنری و تزئینی: در معماری اسلامی، استفاده از تزئینات زیبا و هنری، بخشی از هویت فرهنگی است. طراحی فضاهای آموزشی با در نظر گرفتن این عنصر نه تنها به زیبایی فضا کمک می‌کند، بلکه یادگیرندگان را به هویت فرهنگی‌شان متصل می‌کند. هنر می‌تواند به تحکیم هویت و سنت‌ها و افزایش انگیزه یادگیری کمک کند.
- حفظ حریم خصوصی و امنیت: یکی از ویژگی‌های معماری اسلامی، حفظ حریم خصوصی و امنیت افراد است. طراحی فضاها باید به گونه‌ای باشد که امنیت و حریم خصوصی دانش‌آموزان را تضمین کند. احساس امنیت و حریم خصوصی به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا بهترین عملکرد خود را در فرآیند یادگیری ارائه دهند.

توجه به اصول معماری اسلامی در طراحی مدارس مدرن می‌تواند به خلق فضایی موثر و الهام‌بخش برای یادگیری کمک کند. با این حال، این طراحی باید با چالش‌های معاصر همراه باشد تا بتواند به بهترین شکل پاسخگوی نیازهای آموزشی امروزی باشد.

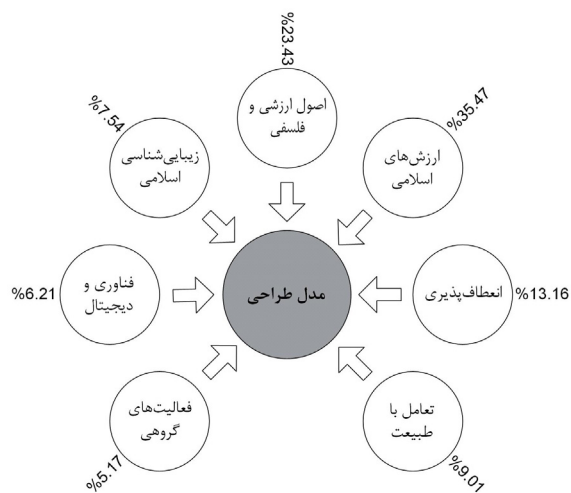
جدول ۳. چارچوب طراحی مدارس بر اساس اصول اسلامی و نیازهای آموزشی معاصر (مأخذ: نگارندگان)

چارچوب طراحی	توضیحات
اصول ارزشی و فلسفی	طراحی فضاها باید به گونه‌ای باشد که با نیازهای فطری انسان هم‌خوانی داشته باشد. این موضوع در منابع مختلف، مانند مقالات نقره‌کار و دیگران (۱۳۹۴) و عظمتی و دیگران (۱۳۹۵) نیز به آن اشاره شده است.
تقویت ارزش‌های اسلامی	ترویج ارزش‌های اسلامی را از طریق طراحی فضاها، انتخاب رنگ‌ها و استفاده از نمادهای فرهنگی
فضاهای آموزشی انعطاف‌پذیر	نیاز به فضاهای قابل تغییر که بتوانند به فعالیت‌های آموزشی مختلف پاسخ دهند، از جمله ویژگی‌هایی است که در پژوهش حیاتی و غلامی (۱۳۹۸) به آن پرداخته شده است. این فضاها باید قابلیت تنظیم داشته باشند تا فعالیت‌های گروهی، فردی و درسی را پوشش دهند.
تعامل با طبیعت و محیط	ایجاد ارتباط مؤثر با فضای بیرونی، نور طبیعی و منظر سبز در طراحی مدارس اهمیت دارد. استفاده از پنجره‌های بزرگ، حیاط‌های داخلی و فضاهای باز به بهبود کیفیت یادگیری کمک می‌کند. پژوهش حیاتی و بهداروند (۱۴۰۱) در این زمینه دیدگاه‌های خوبی دارند.
استفاده از نمادها و زیبایی‌شناسی اسلامی	ترکیب معماری سنتی اسلامی (مانند الگوهای هندسی و آرایه‌های تزئینی) با عناصر معاصر می‌تواند به ایجاد فضایی سرگرم‌کننده و یادگیری کمک کند. مقاله بختیار نصرآبادی و دیگران (۱۳۹۲) به عناصر زیبایی‌شناسی در معماری آموزشی از منظر اسلامی پرداخته است.
فناوری و آموزش دیجیتال	در دنیای امروز، فناوری‌های نوین باید در طراحی فضاهای آموزشی مورد توجه قرار گیرند. این شامل طراحی فضاهایی است که امکان استفاده از ابزارهای دیجیتال، ارتباطات آنلاین و یادگیری ترکیبی را فراهم کند.
آموزش اجتماعی و فعالیت‌های گروهی	طراحی فضاهایی برای تعاملات اجتماعی و گروهی که ارزش‌های اسلامی و همبستگی را تقویت کنند، از اهمیت بالایی برخوردار است. نظریه و دیگران (۱۴۰۰) به روابط بین فضاهای آموزشی و اجتماعی پرداخته‌اند که می‌تواند در این زمینه مفید باشد.

جدول ۴. ماتریس مقایسات زوجی چارچوب طراحی مدارس (مأخذ: نگارندگان)

معیار	اصول ارزشی و فلسفی	ارزش‌های اسلامی	انعطاف‌پذیری	تعامل با طبیعت	زیبایی‌شناسی اسلامی	فناوری و دیجیتال	فعالیت‌های گروهی
اصول ارزشی و فلسفی	۱	۱/۲	۳	۴	۳	۴	۳
ارزش‌های اسلامی	۲	۱	۴	۵	۵	۴	۵
انعطاف‌پذیری	۱/۳	۱/۴	۱	۲	۳	۳	۲
تعامل با طبیعت	۱/۴	۱/۵	۱/۲	۱	۲	۲	۲
زیبایی‌شناسی اسلامی	۱/۳	۱/۵	۱/۳	۱/۲	۱	۲	۲
فناوری و دیجیتال	۱/۴	۱/۴	۱/۳	۱/۲	۱/۲	۱	۲
فعالیت‌های گروهی	۱/۳	۱/۵	۱/۲	۱/۲	۱/۲	۱/۲	۱

شکل ۱. مدل طراحی مدارس بر اساس اصول اسلامی و نیازهای آموزشی معاصر (مأخذ: نگارندگان)

معماری اسلامی و نیازهای آموزشی معاصر صورت گرفته است. در جدول ۳ به برخی از این نمونه‌ها اشاره می‌شود. این نمونه‌ها نشان می‌دهند که ترکیب اصول معماری اسلامی با نیازهای آموزشی معاصر می‌تواند به طراحی فضاهایی مؤثر و الهام‌بخش منجر شود. چنین مدارس و محیط‌های آموزشی نه تنها فضای مناسبی برای یادگیری فراهم می‌کنند، بلکه به رشد و توسعه مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی دانش‌آموزان نیز کمک می‌کنند. با توجه به چالش‌های معاصر آموزشی، این رویکرد در طراحی می‌تواند به پاسخگویی به نیازهای یک زندگی مدرن و پیچیده کمک کند. نمونه‌های مدارس اسلامی موفق در ایران نشان می‌دهند که می‌توان با ترکیب اصول معماری اسلامی و نیازهای آموزشی معاصر، فضاهایی ایجاد کرد که علاوه بر زیبایی، به بهبود یادگیری و توسعه اجتماعی دانش‌آموزان منجر شوند. این مدارس با توجه به نیازهای روز افزون آموزش و پرورش، می‌توانند زمینه‌ساز تحولی مثبت در

پس از استخراج ماتریس مقایسات زوجی چارچوب طراحی مدارس به منظور محاسبه وزن هر یک از معیارها نرمال‌سازی ماتریس مقایسات زوجی انجام شد و با استفاده از روش تحلیل سلسله‌مراتبی^۵ و نظرسنجی از جامعه خبرگان محاسبه میانگین وزنی هر معیار انجام پذیرفت و وزن هر معیار بدست آمد (شکل ۱). برای اطمینان از منطقی بودن مقایسات از روش محاسبه نرخ ناسازگاری^۶ برای اطمینان از منطقی بودن مقایسات استفاده شد. اگر نرخ ناسازگاری کمتر از ۰.۱ باشد مقایسات قابل قبول است. در شکل ۱ وزن هر معیار بدست آمده از روش تحلیل سلسله‌مراتبی نشان داده شده است. شاخص سازگاری مقایسات برابر $CI=0.0659$ و نرخ ناسازگاری مقایسات برابر $CR=0.0499$ بدست آمد که کاملاً زیر حد مطلوب (۰.۱) است و نشان‌دهنده منطقی و سازگار بودن مقایسات زوجی است. وزن معیارهای بدست آمده از مدل تحقیق نشان می‌دهد که معیار تقویت ارزش‌های اسلامی بالاترین وزن (۳۵.۴۷٪) را دارد، و معیار اصول ارزشی و فلسفی با وزن (۲۳.۴۳٪) در رتبه دوم قرار گرفته است. توجه به انعطاف‌پذیری، تعامل با طبیعت و محیط و زیبایی‌شناسی اسلامی معیارهای دیگری هستند که با وزن‌های ۱۳.۱۶٪، ۹.۰۱٪ و ۷.۵۴٪ از تحلیل سلسله‌مراتبی بدست آمدند. در نهایت، معیارهای بهره‌مندی از فناوری و دیجیتال و فعالیت‌های گروهی با وزن‌های ۶.۲۱٪ و ۵.۱۷٪ در رتبه‌های بعدی بدست آمدند.

۷. مطالعات موردی

در بررسی مدارس اسلامی موفق که به‌طور همزمان از اصول معماری اسلامی و نیازهای آموزشی معاصر بهره برده‌اند، می‌توان به چندین نمونه برجسته اشاره کرد. این مدارس علاوه بر آنکه به زیبایی و هویت فرهنگی توجه کرده‌اند، طراحی آن‌ها به گونه‌ای است که نیازهای یادگیری فعال و تعاملی را نیز در نظر گرفته است. در ایران نیز چندین مدرسه موفق وجود دارد که طراحی آن‌ها بر اساس اصول

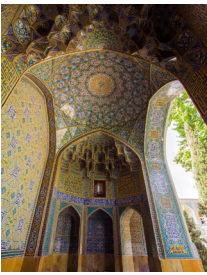

سوم قرار گرفته‌اند، زیرا توانسته‌اند معماری اسلامی را با نیازهای معاصر مانند انعطاف‌پذیری و زیبایی‌شناسی ترکیب کنند. مدارس سنتی ایرانی مانند ناصریه اصفهان و فیضیه قم به دلیل تأکید بر ارزش‌های اسلامی و معماری زیبا در رتبه‌های میانی قرار دارند، اما در شاخص‌هایی مانند فناوری و انعطاف‌پذیری ضعف نشان می‌دهند. در مقابل، مدرسه واشنگتن دی‌سی با امتیاز ۳۰۸۶، به دلیل کمبود تمرکز بر اصول اسلامی، پایین‌ترین رتبه را دارد. اما در ارتباط با معیار بهره‌مندی از فناوری و آموزش دیجیتال امتیاز بهتری بدست آورده است.

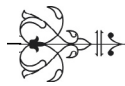
فرآیند یادگیری و ارتقای مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان باشند.

در جدول ۵ به بررسی برخی از مدارس که به‌طور همزمان از اصول معماری اسلامی و نیازهای آموزشی معاصر بهره‌برده‌اند پرداخته شده است. رتبه‌بندی مدارس نشان می‌دهد که مدرسه ال‌زهر قاهره با امتیاز ۴۰۵۳، به دلیل اجرای کامل اصول اسلامی، تعامل با طبیعت و توجه به زیبایی‌شناسی اسلامی، بهترین عملکرد را دارد. مدرسه بین‌المللی اسلامی (کوالالامپور) و مدرسه چهارباغ (اصفهان) به‌ترتیب با امتیازهای ۴۰۳۷ و ۴۰۲۸ در رتبه‌های دوم و

جدول ۵. بررسی برخی از مدارس که به‌طور همزمان از اصول معماری اسلامی و نیازهای آموزشی معاصر بهره‌برده‌اند (مأخذ: نگارندگان)

مدرسه	مکان	دوره	معیارها	وزن به‌دست آمده هر معیار	امتیاز	تصویر بنا
۱	مدرسه شهید مطهری	پایه اول	تقویت ارزش‌های اسلامی	معماری سنتی ایرانی، ارتباط با فرهنگ اسلامی	۵	
			اصول ارزشی و فلسفی	ترکیب سنتی و مدرن، حس تعلق فرهنگی	۴	
			انعطاف‌پذیری فضاها	فضاهای چندمنظوره و قابل تغییر	۵	
			تعامل با طبیعت	بهره‌گیری از حیاط مرکزی	۳	
			زیبایی‌شناسی اسلامی	طراحی نمای سنتی	۴	
			فناوری و آموزش دیجیتال	بهره‌گیری محدود از تکنولوژی	۲	
			فعالیت‌های گروهی	فضاهای تعاملی	۴	
۲	مدرسه چهارباغ	پایه اول	تقویت ارزش‌های اسلامی	مبتنی بر سنت اسلامی و ایرانی، تزئینات قرآنی	۵	
			اصول ارزشی و فلسفی	هویت اسلامی و معنویت در طراحی فضاها	۵	
			انعطاف‌پذیری فضاها	طراحی سنتی و انعطاف‌پذیری کم	۳	
			تعامل با طبیعت	حیاط مرکزی با فضای سبز، آب‌نما و ارتباط بصری	۵	
			زیبایی‌شناسی اسلامی	کاشی‌کاری‌های هنری و تزئینات چشمگیر	۵	
			فناوری و آموزش دیجیتال	عدم وجود امکانات فناوری مدرن در ساختار سنتی	۱	
			فعالیت‌های گروهی	فضای آموزشی فردی و کمتر برای گروهی	۳	
۳	مدرسه ناصریه (عباسی)	پایه اول	تقویت ارزش‌های اسلامی	مبتنی بر سنت اسلامی و ایرانی، تزئینات قرآنی	۵	
			اصول ارزشی و فلسفی	معنویت و فضایی مناسب برای آموزش علوم دینی	۵	
			انعطاف‌پذیری فضاها	سنتی، کمتر قابل تغییر برای فعالیت‌های متنوع	۳	
			تعامل با طبیعت	حیاط مرکزی، حوض و فضای باز با درختان	۴	
			زیبایی‌شناسی اسلامی	تزئینات کاشی‌کاری و خطاطی اسلامی	۵	
			فناوری و آموزش دیجیتال	فاقد امکانات مدرن دیجیتال	۱	
			فعالیت‌های گروهی	محدود به جلسات و تجمع‌های سنتی	۳	
۴	مدرسه فیضیه	پایه اول	تقویت ارزش‌های اسلامی	نماد برجسته‌ای از معماری اسلامی و حوزه علمیه	۵	
			اصول ارزشی و فلسفی	تأکید بر اصول اسلامی و تعلیم دینی	۵	
			انعطاف‌پذیری فضاها	طراحی سنتی و محدود برای استفاده‌های متنوع	۲	
			تعامل با طبیعت	حیاط مرکزی و فضای باز، ساده‌تر از مدارس دیگر	۳	
			زیبایی‌شناسی اسلامی	طراحی معماری متناسب با اصول اسلامی	۴	
			فناوری و آموزش دیجیتال	فاقد امکانات مدرن	۱	
			فعالیت‌های گروهی	محل تجمع طلاب و فعالیت‌های اجتماعی	۴	

مدرسه	مکان	دوره	معیارها	وزن به دست آمده هر معیار	امتیاز	تصویر بنا
۵	مدرسه الزهر	۹ ۹ ۱۰	تقویت ارزش‌های اسلامی	رویکرد اسلامی سنتی	۵	
			اصول ارزشی و فلسفی	حفظ هویت فرهنگی و اجتماعی	۵	
			انعطاف‌پذیری فضاها	کمتر به تغییرپذیری فضاها اشاره شده	۳	
			تعامل با طبیعت	طراحی حیاط‌ها و استفاده از اقلیم طبیعی	۵	
			زیبایی‌شناسی اسلامی	تزئینات اسلامی در معماری	۴	
			فناوری و آموزش دیجیتال	بهره‌گیری محدود از تکنولوژی	۲	
			فعالیت‌های گروهی	ایجاد فضاهای تعاملی	۴	
۶	دانشگاه بین‌المللی اسلامی مالزی	۶ ۶ ۶ ۶ ۶ ۶ ۶	تقویت ارزش‌های اسلامی	ترکیب اسلامی-مدرن	۴	
			اصول ارزشی و فلسفی	هویت اسلامی و تعادل بین فردی و گروهی	۵	
			انعطاف‌پذیری فضاها	طراحی انعطاف‌پذیر برای فعالیت‌های مختلف	۴	
			تعامل با طبیعت	استفاده از فضای سبز و طبیعت	۵	
			زیبایی‌شناسی اسلامی	عناصر طراحی اسلامی و طبیعی	۴	
			فناوری و آموزش دیجیتال	بهره‌گیری محدود از تکنولوژی	۳	
			فعالیت‌های گروهی	تشویق به همکاری و تعامل	۵	
۷	مدرسه واشنگتن دیس	ایالات متحده	تقویت ارزش‌های اسلامی	اشاره محدود به جنبه‌های اسلامی	۳	
			اصول ارزشی و فلسفی	توجه به روابط اجتماعی و حس تعلق	۴	
			انعطاف‌پذیری فضاها	فضاهای انعطاف‌پذیر	۴	
			تعامل با طبیعت	نور طبیعی و طراحی باز	۴	
			زیبایی‌شناسی اسلامی	عدم اشاره به المان‌های اسلامی خاص	۳	
			فناوری و آموزش دیجیتال	تجهیزات آموزشی دیجیتال	۴	
			فعالیت‌های گروهی	تأکید زیاد بر تعاملات اجتماعی	۵	

۸. نتایج و بحث

شده‌اند. این بخش، ضمن ارائه یافته‌های اصلی پژوهش، به تبیین نقش معیارهای شناسایی شده در شکل‌دهی فضاهای آموزشی مؤثر و پایدار می‌پردازد. در جدول ۶، نتایج به دست آمده در قالب بحث‌های تحلیلی و کاربردی ارائه می‌شود.

نتایج این پژوهش به بررسی و تحلیل چگونگی انطباق اصول معماری اسلامی با نیازهای آموزشی معاصر پرداخته است. با بهره‌گیری از روش تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP)، معیارهای کلیدی طراحی مدارس شناسایی و اولویت‌بندی

جدول ۶. تحلیل وزن‌دهی معیارهای مدل تحقیق (مأخذ: نگارندگان)

معیار	وزن	شرح	کاربرد پیشنهادی
۱ تقویت ارزش‌های اسلامی	۳۵،۴۷٪	بالاترین وزن نشان‌دهنده اهمیت فرهنگ و هویت اسلامی در طراحی مدارس است. این اولویت تأکیدی بر اهمیت انتقال ارزش‌های دینی به نسل جدید از طریق معماری است.	طراحی فضاهایی که ارزش‌های اسلامی را در نمادها، الگوها، رنگ‌ها و ساختارها منعکس کنند و ایجاد فضاهای ویژه برای فعالیت‌های مذهبی (مانند نمازخانه) یا مراسم اسلامی.
۲ اصول ارزشی و فلسفی	۲۳،۴۳٪	این معیار به نیازهای فطری انسان و هماهنگی طراحی با ابعاد معنوی و روانی اشاره دارد.	توجه به ابعاد روانشناختی و استفاده از عناصر طراحی که حس آرامش و تعادل را القا کنند و طراحی فضاهایی که با طبیعت انسانی هماهنگ باشد و حس تعلق ایجاد کند.
۳ انعطاف‌پذیری	۱۳،۱۶٪	جایگاه سوم این معیار نشان‌دهنده اهمیت فضاهایی است که پاسخگوی نیازهای متغیر آموزشی و فعالیت‌های مختلف باشد.	استفاده از طراحی مدولار و فضاهای چندمنظوره. تأمین امکانات تنظیم‌پذیر برای کلاس‌ها و فضاهای گروهی.
۴ تعامل با طبیعت	۹،۰۱٪	اهمیت نسبی این معیار به تأثیر مثبت نور طبیعی، فضای سبز و ارتباط با محیط بیرون بر کیفیت یادگیری اشاره دارد.	استفاده از پنجره‌های بزرگ، حیاط‌های مرکزی و باغچه‌ها در طراحی مدارس و بهره‌گیری از مفاهیم معماری سنتی اسلامی مانند حیاط و آب‌نما.

معیار	وزن	شرح	کاربرد پیشنهادی
۵ زیبایی‌شناسی اسلامی	۷۰،۵۴٪	این معیار با وزن کمتری نسبت به تقویت ارزش‌های اسلامی، به استفاده از عناصر هنری و الگوهای معماری سنتی با ترکیب مدرن می‌پردازد.	ترکیب الگوهای هندسی اسلامی با طراحی مدرن برای ایجاد فضاهایی الهام‌بخش و استفاده از مواد و رنگ‌هایی که زیبایی‌شناسی اسلامی را تقویت کنند.
۶ فناوری و دیجیتال	۶۰،۲۱٪	وزن پایین‌تر این معیار نشان‌دهنده اهمیت کمتر آن نسبت به جنبه‌های فرهنگی و ارزشی است، اما همچنان نیازهای مدرن را برجسته می‌کند.	تجهیز مدارس به فناوری‌های هوشمند و فضاهای مخصوص آموزش دیجیتال و ترکیب فناوری با معماری اسلامی به گونه‌ای که تضادی ایجاد نشود.
۷ فعالیت‌های گروهی	۵۰،۱۷٪	کمترین وزن به این معیار اختصاص یافته است که نشان می‌دهد تعاملات گروهی در مدارس اسلامی اهمیت دارد اما نسبت به معیارهای دیگر در اولویت پایین‌تری قرار دارد.	طراحی فضاهایی برای تقویت تعاملات اجتماعی و گروهی، مانند سالن‌های چندمنظوره و تشویق فعالیت‌های جمعی در فضاهای آموزشی که ارزش‌های اسلامی را تقویت کنند.

نیازمند توجه به چالش‌ها و فرصت‌های موجود است. با استفاده از راهکارهای مناسب و همکاری‌های بین‌رشته‌ای، می‌توان فضاهایی ایجاد کرد که هم به اصول اسلامی پایبند باشند و هم نیازهای آموزشی معاصر را پاسخ گویند. در این راستا، پیوستگی بین آموزش، طراحی و فرهنگی که فضاها در آن قرار دارند، کلید موفقیت خواهد بود.

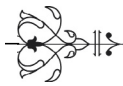
۸-۱. چالش‌های موجود در طراحی مدارس با رویکرد اسلامی و راهکارهای ممکن برای آن‌ها
طراحی مدارس با رویکرد اسلامی می‌تواند چالش‌های متعددی را به همراه داشته باشد. در جدول ۷ به برخی از این چالش‌ها و در جدول ۸ راهکارهای ممکن برای غلبه بر آن‌ها پرداخته شده است. طراحی مدارس با رویکرد اسلامی

جدول ۷. چالش‌های موجود بر سر راه طراحی مدارس بر اساس اصول اسلامی و نیازهای آموزشی معاصر (مأخذ: نگارندگان)

چالش‌ها	توضیحات
۱ عدم تطبیق نیازهای معاصر با اصول اسلامی	تفاوت‌های چشمگیر بین نیازهای آموزشی معاصر (مانند فناوری‌های نوین، روش‌های آموزشی فعال، و...) و اصول اسلامی می‌تواند باعث بروز مشکلاتی در طراحی فضاها شود.
۲ عدم آشنایی طراحان با اصول معماری اسلامی	بسیاری از معماران مدرن ممکن است با ریشه‌های فرهنگی و اسلامی طراحی فضاهای آموزشی آشنا نباشند که این موضوع می‌تواند منجر به از دست رفتن ارزش‌های اسلامی در طراحی شود.
۳ محدودیت‌های مالی و اقتصادی	پروژه‌های آموزشی با بودجه‌های محدود معمولاً به سختی می‌توانند نیازهای طراحی را برآورده کنند، به خصوص زمانی که بخواهند استانداردهای اسلامی را نیز رعایت کنند.
۴ اجتماعی و فرهنگی	در برخی جوامع، تقابل فرهنگی و اجتماعی ممکن است با اصول اسلامی در طراحی مدارس مواجه شود، که می‌تواند پذیرش عمومی را کاهش دهد.
۵ عدم هماهنگی بین نهادهای آموزشی و طراحی	نداشتن هماهنگی بین نهادهای آموزشی و طراحان معماری می‌تواند منجر به نارضایتی از طراحی‌های انجام‌شده گردد.

جدول ۸. راهکارهای حل چالش‌ها (مأخذ: نگارندگان)

چالش‌ها	توضیحات
۱ آموزش طراحان و معماران	برگزاری کارگاه‌ها و دوره‌های آموزشی برای طراحان در زمینه اصول معماری اسلامی و نیازهای آموزشی معاصر، می‌تواند به بهبود همسو کردن طراحی‌ها با آموزه‌های اسلامی کمک کند.
۲ ایجاد الگوهای طراحی ترکیبی	توسعه و ارائه الگوهای ترکیبی که از زیبایی‌شناسی اسلامی و نیازهای آموزشی نوین استفاده کنند، می‌تواند راهکار مؤثری باشد. به عنوان مثال، طراحی فضاهای باز و انعطاف‌پذیر که هم‌زمان به نیازهای اجتماعی و آموزشی پاسخ دهند.
۳ استفاده از فناوری	بهره‌گیری از فناوری‌های نوین برای کاهش هزینه‌های طراحی و ساخت، هم‌چنین ایجاد فضاهای کارآمد و پایدار به عنوان یک معیار مهم در طراحی.
۴ مشارکت جوامع محلی	همکاری با جوامع محلی و ذینفعان برای درک بهتر نیازها و انتظارات آنها از مدارس می‌تواند منجر به طراحی‌های متناسب‌تری شود.
۵ تحقیق و توسعه	انجام تحقیقات میدانی و مطالعات تطبیقی برای شناسایی موفق‌ترین روش‌ها و شیوه‌ها در سایر کشورها و فرهنگ‌ها به منظور بهبود طراحی‌های محلی.
۶ توجه به قابلیت‌های برنامه‌ریزی	برنامه‌ریزی‌های دقیق و مشارکتی برای طراحی مدارس که تمام جوانب آموزشی را در نظر بگیرد و به بهینه‌سازی فضاها منجر شود.

هویت فرهنگی دانش‌آموزان منجر شود. در این پژوهش، از روش تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) برای وزن‌دهی و اولویت‌بندی معیارها استفاده گردید که چارچوبی نظام‌مند و مبتنی بر داده برای طراحی مدارس ارائه داد. این چارچوب به معماران و طراحان کمک می‌کند تا با توجه به شرایط فرهنگی و نیازهای آموزشی معاصر، مدارس طراحی کنند که ضمن حفظ ارزش‌های اسلامی، پاسخگوی نیازهای یادگیری مدرن باشند. با این حال، این پژوهش با محدودیت‌هایی همراه است، از جمله تمرکز بیشتر بر نمونه‌های مدارس کشورهای اسلامی و عدم تحلیل جامع مدارس کشورهای غیراسلامی. برای تکمیل این پژوهش، پیشنهاد می‌شود مطالعات تطبیقی بیشتری در زمینه تطبیق اصول اسلامی با مدل‌های موفق آموزشی در سایر کشورها انجام شود. علاوه بر این، تحقیق در مورد تأثیرات روان‌شناختی و اجتماعی فضاهای طراحی شده بر دانش‌آموزان می‌تواند به غنی‌تر شدن چارچوب ارائه‌شده کمک کند. این تحقیق مسیر جدیدی برای طراحی مدارس اسلامی ارائه می‌دهد و امید می‌رود که چارچوب پیشنهادی، ابزار مفیدی برای معماران، برنامه‌ریزان آموزشی، و سیاست‌گذاران در ارتقای کیفیت فضاهای آموزشی جوامع اسلامی باشد.

طراحی مدارس با رویکرد اسلامی نیازمند توجه به چالش‌ها و فرصت‌های موجود است. با استفاده از راهکارهای مناسب و همکاری‌های میان‌رشته‌ای، می‌توان فضاهایی ایجاد کرد که هم به اصول اسلامی پایبند باشند و هم نیازهای آموزشی معاصر را پاسخ‌گویند. در این راستا، پیوستگی بین آموزش، طراحی و فرهنگی که فضاها در آن قرار دارند، کلید موفقیت خواهد بود.

۹. نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف ارائه چارچوبی برای طراحی مدارس بر اساس اصول معماری اسلامی و نیازهای آموزشی معاصر، نشان داد که ترکیب این دو رویکرد می‌تواند محیط‌های آموزشی الهام‌بخش، پایدار و کارآمدی ایجاد کند. یافته‌ها حاکی از آن است که معیار «تقویت ارزش‌های اسلامی» با بالاترین وزن (۳۵۰۴۷٪)، مهم‌ترین عامل در طراحی مدارس است. همچنین، معیارهای دیگری نظیر انعطاف‌پذیری فضاها، تعامل با طبیعت، و زیبایی‌شناسی اسلامی نیز نقش قابل‌توجهی در شکل‌دهی محیط‌های یادگیری دارند. این ویژگی‌ها، در کنار استفاده از فناوری‌های آموزشی و طراحی فضاهای تعاملی، می‌تواند به یادگیری بهتر، تقویت تعاملات اجتماعی، و ارتقای

پی‌نوشت

۴. Experiential Learning Spaces

۵. AHP

۶. Consistency Ratio (CR)

۱. Project-Based Learning

۲. Collaborative Learning

۳. Flipped Classroom

منابع

۱. بختیار نصرآبادی، آمنه، حسنعلی بختیار نصرآبادی، و مریم انصاری. ۱۳۹۲. تحلیلی بر مولفه‌های زیبایی‌شناختی در معماری فضاهای آموزشی با توجه به رویکرد اسلامی. *تربیت اسلامی* ۸ (۱۷): ۲۹-۴۹.
۲. حیاتی، حامد، علی‌رضا رحمت‌نیا، و حسین کاوری‌زاده. ۱۳۹۸. گونه‌شناسی معماری مدارس سنتی با تأکید بر تأثیر سیاست‌های آموزشی، مطالعه موردی: دوره صفویه. *باغ نظر* ۱۶ (۸۱): ۶۱-۸۲.
۳. حیاتی، حامد، و فاطمه غلامی. ۱۳۹۸. مفهوم آموزش و تأثیر آن در معماری مسجد-مدرسه‌های دوره قاجار. *فناوری آموزش* ۱۳ (۴): ۷۴۳-۷۶۱.
۴. حیاتی، حامد، و مهسا بهداروند. ۱۴۰۱. بررسی تحول سازماندهی فضایی در معماری مدارس دوره اسلامی: مطالعه تطبیقی دوره‌های سلجوقی، تیموری، صفوی، و قاجار. *پژوهش‌های معماری اسلامی* ۱۰ (۱): ۱۰۱-۱۲۶.
۵. خدابخشی، سحر، منوچهر فروتن، و امیر سمیعی. ۱۳۹۴. بررسی سیر تحول فضای معماری مدارس براساس ارزیابی نقش نظام آموزشی حاکم بر آن‌ها (نمونه موردی: مدرسه سپهسالار، دارالفنون، و دبیرستان البرز). *باغ نظر* ۱۲ (۳۷): ۶۱-۷۴.
۶. عظمتی، حمیدرضا، زینت امینی‌فر، و سمیه پورباقر. ۱۳۹۵. الگوی چیدمان فضایی مدارس نوین مبتنی بر اصول مدارس اسلامی در راستای ارتقای یادگیری افراد. *نقش جهان* ۶ (۲): ۱۶-۲۳.
۷. علاقه‌مند، سپیده، سعید صالحی، و فرهنگ مظفر. ۱۳۹۶. مطالعه تطبیقی معماری و محتوای مدارس ایران از دوره سنتی تا نوین. *باغ نظر* ۱۴ (۴۹): ۲۰-۵.
۸. مظفر، فرهنگ، و سیده سمیه میرمادی. ۱۳۹۳. بررسی الگوهای رایج چیدمانی مدارس ایرانی با توجه به اصول ارتباط

- میان کلاس درس و فضاهای بیرونی. *آرمانشهر* ۷ (۱۳): ۹۳-۱۰۵.
۹. نظریور، محمدتقی، احمد حیدری، و سید مرتضی سرمدی. ۱۴۰۰. تحلیل و بررسی پیکربندی معماری فضاهای آموزشی مدارس ایرانی - اسلامی: مقایسه تطبیقی فضای عمومی و آموزشی در مدارس ایرانی اسلامی و مدل‌های چیدمانی معاصر. *تعلیم و تربیت* ۳۷ (۲): ۱۴۷-۱۷۶.
۱۰. نقره‌کار، عبدالحمید، سمانه تقدیر، و صدیقه معین‌مهر. ۱۳۹۴. اصولی برای معماری فضاهای آموزشی مبتنی بر تعریف انسان و معماری از منظر اسلام. *معماری و شهرسازی ایران* ۶ (۲): ۱۰۱-۱۱۸.
۱۱. وثیق، بهزاد، و رضا قدردان قراملکی. ۱۳۹۵. مفهوم آموزش و تاثیر آن در معماری مدارس اسلامی (مقایسه ی تطبیقی مدارس سلجوقی و صفوی). *پژوهش‌های معماری اسلامی* ۴ (۳): ۴۰-۵۸.

References

1. Abbas, N., A. E. Rochmawan, and D. B. Astoko. 2024. The Role of Classical Islamic Educational Institutions before the Emergence of Madrasah. *JUSPI (Jurnal Sejarah Peradaban Islam)* 8(1): 134-146.
2. Alaghemand, S., S. Salehi, and F. Mozafar. 2017. A Comparative Study of Architecture and Content of Iran's Schools, from the Traditional Era to the Modern Era. *Bagh-e Nazar* 14 (49): 5-20.
3. Arjmand, R., M. Mirsafo, and Z. Talebi. 2018. Islamic Educational Spaces: Architecture of Madrasah and Muslim Educational Institutions. *International Handbooks of Religion and Education*: 469-510.
4. Asadi, L., and H. Majidi. 2015. Typology of School-Mosque in Ilkhani, Timurid, Safavid and Qajar Eras. *International Journal of Science, Technology and Society* 3(2): 143-149.
5. Azamati, H. R., Z. Amini Far, and S. Poorbaqer. 2016. Spatial Layout Pattern of New Schools based on the Principles of Islamic Schools, to Improving Students Learning. *Naghshejahan* 6(2): 16-23.
6. Bakhtiar Nasrabadi, A., H. Bakhtiar Nasrabadi, and M. Ansari. 2013. An Analysis of Aesthetic Parameters in Architecture of Educational Spaces: an Islamic Perspective. *Islamic Education* 8(17): 29-49.
7. Boyle, H. N. 2018. Islamic Education in West and Central Africa. R. Arjmand & H. Daun (Ed.), *Handbook of Islamic Education*. Springer.
8. Hardaker, G., and A. A. Sabki. 2018a. The Diversity of Islamic Educational Institutions. In *Pedagogy in Islamic Education: The Madrasah Context* (pp. 17-25). Emerald Publishing Limited.
9. Hardaker, G., and A. A. Sabki. 2018b. The Rise of the Islamic Institution. In *Pedagogy in Islamic Education: The Madrasah Context* (pp. 3-16). Emerald Publishing Limited.
10. Hayati, H., A. R. Rahmatnia, and H. Kavorizadeh. 2019. Typology of Traditional School Architecture with an Emphasis on the Effect of Educational Policies, Case Study: Safavid Era. *Bagh-e Nazar* 16(81): 61-82.
11. Hayaty, H., and F. Gholami. 2019. Concept of Education and Its Effects on Architecture of Mosque-Schools in Qajar Era. *Technology of Education Journal* 13(4): 743-761.
12. Hayati, H., and M. Behdarvand. 2022. Study in Evolution of Spatial Arrangement in Islamic Schools' Architecture. Comparative Study of the Seljuk, Timurid, Safavid, and Qajar Eras. *Journal of Researches in Islamic Architecture* 10(1): 101-126.
13. Hidayah, N., F. Faridi, and I. Ishomuddin. 2024. Islamic Education Institutions In The Classical Period (Umayyad And Abba Sid Periods). *Jurnal PAI Raden Fatah* 6(1): 89-114.
14. Khodabakhshi, S., M. Foroutan, and A. Samiei. 2016. The Evolution of Space in Schools Architecture Based on the Role of Their Governing Educational System (Case Study: Sepahsalar School, Darolfunoon, and Alborz High school). *Bagh-e Nazar* 12(37): 61-74.
15. Mossa Alzahrani, A., A. A. Ahmed Gaber, and K. Youssef Mohamed. 2023. Architecture Education in Islamic Architecture (Analytical Study and Future Visions). *International Journal of Architectural Engineering and Urban Research* 6(2): 401-426.
16. Mozaffar, F., and S. S. Mirmoradi. 2014. Investigation Iranian Schools Spatial Configuration with Respect to the Connection between the Classroom and Outdoor Spaces. *Armanshahr Architecture & Urban Development* 7 (13): 93-105.
17. Nogrehkar, A., S. Taghdir, and S. Moein Mehr. 2015. Principles for the Architecture of Educational Spaces based on the Definition of Human and Architecture from an Islamic Perspective. *Journal of Iranian Architecture & Urbanism (JIAU)* 6 (2): 101-118.
18. Nazarpour, M. T., A. Heydari, and S. M. Sarmadi. 2021. A Comparative Study of Architectural Configuration

of Public and Educational Spaces in Iranian-Islamic Schools and Contemporary Patterns of Arrangement. *Education and Training (QJOE)* 37(2): 147-176.

19. Romadhon, R., and H. Asari. 2023. The Intellectual Social History of Islamic Education: The Thoughts of Muslim Intellectuals in the Field of Islamic Religious Sciences. *Sustainable Jurnal Kajian Mutu Pendidikan* 6(1): 292-300.

20. Sarabi, A., and S. Molanaei. 2016. Iranian Educational Environments; Architectural Studies of Madrased Building in Azerbaijan-Iran. *IIOAB JOURNAL* 7: 237-246.

21. Soleha, S., and L. Pusvisasari. 2024. Islamic Education During the Abbasid Dynaſty and the Development of Modern Islamic Education. *Maklumat: Journal of Da'wah and Islamic Studies* 2(1): 28-38.

22. Triayudha, A., R. N. Pramitasary, H. A. Anas, and C. Mahfud. 2019. Relations Between Mosque and Social History of Islamic Education. *Hunafa: Jurnal Studia Islamika* 16(1): 142-153.

23. Vazsiq, B., and R. Ghadrđan Gharamaleki. 2016. The Concept of Education and Its Impact on the Architecture of Islamic Schools- (A Comparative Comparison between Seljuk and Safavid Schools). *Journal of Reasearches in Islamic Architecture* 3 (4): 40-58.

